

NÁVRH ČESKÉHO ZÁKONA O TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB A ŘÍZENÍ PROTI NIM (2004)

JAROSLAV FENYK

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob zpracovaný v roce 2003 – 2004 a předložený prostřednictvím Vlády Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky předpokládal zavedení pravé odpovědnosti vybraných právnických osob za jednání, která v případě osob fyzických označujeme jako trestné činy. Byl to první pokus o průlom do zásady individuální trestní odpovědnosti v českém trestním právu. Návrh obsahoval jednak hmotněprávní a jednak procesní řešení, které ve vztahu k trestnímu zákonu a trestnímu řádu bylo v postavení speciálního právního předpisu. Poslanecká sněmovna návrh v rámci prvního čtení zamítla.

Klíčová slova v rodném jazyce

Trestní odpovědnost, právnická osoba, individuální a kolektivní trestní odpovědnost, materiální a formální podmínka odpovědnosti právnické osoby, přičitatelnost, katalog trestných činů, zastupování právnické osoby, tresty a ochranná opatření pro právnické osoby.

Abstract

Draft Law on Criminal Liability of Legal Persons (2003 – 2004) was rejected by Chamber of Deputies of Parliament of the Czech Republic within the first round. It assumed real criminal liability of collectives for criminal behaviour. It was first attempt of implementation of responsibility of collectives in the Czech criminal law. Draft law comprised special criminal law and special procedure out of the Criminal Code and Criminal Procedure Code.

Key words

Criminal liability, legal person, individual and collective criminal liability, substantive and formal condition of criminal liability of legal person, accountability, list of criminal acts, representation of legal persons, sanctions and protective measures for legal persons.

1. TRADIČNÍ PŘÍSTUP K TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB

Ve 2. polovině 20. století se pod vlivem angloamerického práva postupně začínají prosazovat i v západní Evropě některé liberální přístupy k odpovědnosti právnických osob za jednání, která u osob fyzických jsou považována za trestné činy. Jde o formu kolektivní odpovědnosti.

Důvodem k zavádění této odpovědnosti (která jinak nachází pravidelného uplatnění především v právu správním) je snaha účinně postihnout konkrétní právnickou osobu, zejména za situace, kdy pro trestný čin není možno trestně stíhat a odsoudit osobu fyzickou nebo kdy by odpovědnost fyzické osoby nebyla z hlediska trestního práva dostačující. Určitý význam zde mají i procesní výhody, vyplývající z podrobně a důkladně upraveného trestního řízení oproti řízení správnímu, které tradičně odpovědnost právnických osob předpokládá.

Kontinentální trestní právo je založeno na individuální trestní odpovědnosti (*societas delinquere non potest*). Zejména v germánských a středoevropských státech uplatňované dogmatické učení o skutkové podstatě tak bývá oslabeno, resp. přizpůsobeno potřebě

odpovědnosti korporace, ovšem za podmínek, kdy původní dogmata ztrácejí svůj význam a dogmaty být přestávají.

V druhé polovině 20. století byla trestní odpovědnost právnických osob postupně zavedena v Nizozemsku (1976), v Norsku (1991), na Islandu (1993) a ve Francii (1994). V posledních několika letech se zejména vlivem mezinárodních organizací (Rada Evropy) nebo supranacionálního společenství – Evropské unie vyvíjí tlak na sankcionování právnických osob,¹ okruh se rozšířil na Finsko (1995), Dánsko (1996) a Belgie (1999), Slovinsko (1999) a Polsko (2002), Maďarsko (2001, resp. 2004), Bulharsko (2005), Rakousko (2005), Rumunsko (2006). Přípravné práce proběhly nebo probíhají na Slovensku, ve Švýcarsku, v Chorvatsku, a u nás.²

Oproti tomu tradiční zásada, podle které právnické osoby nepodléhají trestnímu právu, je uplatňována například v Německu, Itálii, Portugalsku, České republice, Slovensku a Řecku. Tyto státy ovšem disponují více či méně kvalitně zpracovaným systémem správního trestání, založeném na obdobných zásadách jako trestní právo. S jeho aplikací není spojeno morální stigma, resp. neplní často odplatnou funkci jako právo trestní.³

V kontinentálních podmínkách se rozlišují tři možné koncepce odpovědnosti právnických osob:

pravá trestní odpovědnost právnických osob, kdy je odpovědnost založeno přímo v trestním předpisu (Nizozemsko, Francie, Dánsko, Finsko, Slovinsko, Polsko, Maďarsko, Rakousko, atd.)

nepravá trestní odpovědnost právnických osob, kdy právní úprava umožňuje uložit právnické osobě trestněprávní sankci nebo sankci obdobnou sankci trestní, i když trestní odpovědnost právnických osob není předmětem trestněprávní úpravy (Španělsko)

správní trestání právnických osob (Německo, Itálie, Česká republika, Slovensko, atd.).⁴

Velmi zajímavým teoretickým projektem, jenž rovněž počítá se zavedením trestní odpovědnosti právnických osob, je společný projekt Evropské komise a Evropského parlamentu, označený jako Corpus Juris (1997 a 2000).⁵

¹ Srov. zejména II. Protokol k Evropské úmluvě o ochraně finančních zájmů Evropských společenství z r. 1997 nebo Úmluvu o boji proti podplácení zahraničních veřejných činitelů v mezinárodních podnikatelských transakcích z r. 1997 a řadu dalších mezinárodních dokumentů, zejména z oblasti boje proti poškozování životního prostředí, korupci, terorismu, obchodu s lidmi a sexuálnímu vykořisťování dětí, zločinným společením, hospodářské kriminalitě, poškozování spotřebitelů, proti organizovanému transnacionálnímu zločinu atd.

² Srov. též: Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, podstatně přepracované a doplněné vydání, Nakladatelství ORAC, Praha, 2004, str. 260.

³ Kavěna, M.: Trestní odpovědnost právnických osob ve vybraných státech EU, Praha, Parlament České republiky, Parlamentní institut, studie č. 5.270, 2007, s. 5 – 6.

⁴ Jelínek, J.: Trestní odpovědnost právnických osob, Linde Praha, 2007, str. 22.

⁵ Srov. M. Delmas-Marty, J. Vervaele, Corpus Juris 2000, český překlad J. Fenyk a S. Kloučková, Brno 2001 (čl. 13).

Kontinentální právní úprava byla postupně přijímána jednak z vlastní iniciativy jednotlivých států, ale také, zejména v posledních deseti letech, jako reakce na požadavky mezinárodních dokumentů⁶ nebo jako důsledek ovlivnění právem zemí common law.

⁶ Jde především o následující dokumenty mezinárodního práva veřejného :

1. Akty OSN, OECD a Rady Evropy

- Úmluva OECD o boji proti podplácení zahraničních veřejných činitelů v mezinárodních podnikatelských transakcích, Paříž, 17. 12. 1997 (č. 25/2000 Sb. m. s.)
- Úmluva OSN o potlačování a financování terorismu, New York, 9. 12. 1999 (č. 18/2006 Sb.m.s.)
- Úmluva OSN proti korupci, Mérida, 9. – 11. 12. 2003
- Úmluva OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu, Palermo, 15. 11. 2000,
- Úmluva RE o trestněprávní ochraně životního prostředí, Štrasburk, 4. 11. 1998,
- Trestněprávní úmluva RE o korupci, Štrasburk, 27. 1. 1999 (č. 70/2002 Sb.m.s.),
- Úmluva RE o boji proti počítačové kriminalitě, Štrasburk, 1. 7. 2004,
- Úmluva RE o praní, vyhledávání, zadržování a konfiskaci výnosů ze zločinu, Štrasburk, 18. 12. 1995 (č.33/1997 Sb.)
- Úmluva RE o boji proti obchodování s lidmi, Štrasburk, 16. 5. 2005,
- Úmluva RE o financování terorismu, Štrasburk, 16. 5. 2005,
- Doporučení RE (77)28 o úloze trestního práva při ochraně životního prostředí,
- Doporučení RE (81)12 o hospodářské kriminalitě,
- Doporučení RE (82)15 o úloze práva při ochraně spotřebitelů,
- Doporučení Výboru ministrů RE (88)18 o odpovědnosti podniků a jiných právnických osob za delikty spáchané při výkonu jejich aktivit.

2. Akty ES/EU

- Druhý protokol k Úmluvě EU o ochraně finančních zájmů ES, 19. 6. 1997,
- Společná akce EU o potírání obchodování s lidmi a sexuálního vykořisťování dětí, 24. 2. 1997,
- Společná akce EU, kterou se stanoví, že účast na zločinném spolčení je v členských státech Evropské unie trestným činem, 21. 12. 1998,
- Společná akce EU o korupci v soukromém sektoru, 22. 12. 1998,
- Rámcové rozhodnutí o zvýšené ochraně trestními a jinými sankcemi proti padělání ve spojitosti se zaváděním eura, 29. 5. 2000,
- Rámcové rozhodnutí o potírání podvodů a padělání bezhotovostních platebních prostředků, 28. 5. 2001,
- Rámcové rozhodnutí o boji proti terorismu, 13. 6. 2002,
- Rámcové rozhodnutí o potírání obchodování s lidmi, 19. 7. 2002,
- Rámcové rozhodnutí o posílení trestního rámce prevence umožnění nezákonného vstupu, průvozu a pobytu, 28. 11. 2002,
- Rámcové rozhodnutí o boji proti korupci v soukromém sektoru, 22. 7. 2003,
- Rámcové rozhodnutí o konfiskaci výnosů a majetku z trestné činnosti a nástrojů trestné činnosti, 24. 2. 2005,
- Rámcové rozhodnutí o boji proti obchodování s lidmi, 19. 7. 2002,
- Rámcové rozhodnutí o boji proti pohlavnímu vykořisťování dětí a dětské pornografii, 22. 12. 2003,

Exkurs – některé vývojové trendy trestní odpovědnosti právnických osob⁷

strict liability a vicarious liability

Strict liability, resp. absolutní odpovědnost znamená, že právnická osoba je odpovědná za jednání, které má předvídatelný následek. Nevyžaduje se konkrétní forma zavinění. Právnické osobě se vlastně přičítá následek způsobený a zaviněný osobou fyzickou nebo osobami.

Vicarious liability (delegovaná odpovědnost) představuje určitou formu zpřesnění vztahu mezi shora uvedenou jednající fyzickou osobou a osobou právnickou a tak vzniká specifický odpovědnostní vztah daný strukturou právnické osoby. Půjde například o vztah vedoucího zaměstnance odpovědného za řízení a kontrolu (péče řádného hospodáře – due diligence system) a zaměstnance, který jedná v zájmu onoho vedoucího a přitom se dopustí protiprávního jednání. V takovém případě odpovídají za protiprávní jednání v trestněprávním slova smyslu jak vedoucí zaměstnanec, pokud je členem vedení právnické osoby, tak i konkrétní právnická osoba, které se jednání podřízeného zaměstnance, resp. vedoucího zaměstnance, přičítá.

doktrína alter ego (teorie osamostatnění)

Jde o samostatnou a na odpovědnosti fyzické osoby nezávislou formu odpovědnosti, která umožňuje trestní odpovědnost právnické osoby za určité nejzávažnější kategorie trestných činů (podvody, zpronevěry, korupce, usmrcení z nedbalosti, atd.).

V tomto případě je podmínkou trestní odpovědnosti konkrétní forma zavinění tvořená vědomostní a volní složkou. Jednání se na rozdíl od modelu ad 1 přičítá právnické osobě přímo. Přesto určitá závislost na jednání fyzických osob i u tohoto modelu přetrvává, a to v podobě odpovědnosti za jednání vedoucích pracovníků, kteří mají řídicí a kontrolní pravomoci (péče řádného hospodáře – due diligence system). V tomto případě tedy půjde spíše o osamostatnění odpovědnosti v podobě samostatné sankce a nezávislého řízení vedeného proti právnické a fyzické osobě než o skutečnou nezávislost z hlediska trestní odpovědnosti.

agregace (teorie kolektivního vědomí)

Teorie agregace odráží způsob, kterým vzniká rozhodnutí konkrétní právnické osoby. Podstatou této formy odpovědnosti je názor, podle kterého při rozhodnutí právnické osoby, které je důsledkem projevu vůle více fyzických osob, je vytvářeno tzv. kolektivní vědomí, u něhož se předpokládá, že se váže k určitému konkrétnímu předvídatelnému následku. Podmínkou ovšem je, aby takové rozhodnutí bylo učiněno osobami, které mají opět podobně jako u předchozích teorií příslušné řídicí a kontrolní pravomoci (péče řádného hospodáře – due diligence system – responsible officers).

-
- Rámcové rozhodnutí, kterým se stanoví minimální ustanovení týkající se znaků skutkové podstaty trestných činů a sankcí v oblasti nedovoleného obchodu s drogami, 25. 10. 2004,
 - Rámcové rozhodnutí k posílení rámce trestního práva pro boj proti znečištění z lodí, 12. 7. 2005.

⁷ Kratochvíl, V. a kol. : Trestní právo hmotné, rukopis pro nakladatelství C.H. Beck, Brno, 2008.

moderní holistické teorie

Mezi moderní holistické teorie náleží především teorie systémové, které jsou představovány v podobě buď organizační nebo kulturní. Jejich typickým znakem ovšem je, že nevycházejí pouze z angloamerických kořenů, ale v některých případech obsahují prvky typické například pro francouzskou právní úpravu. Podstatou těchto teorií je, že se vychází ze schématu rozhodovacího procesu uvnitř konkrétní právnické osoby. Organizační prvek se projevuje tak, že konkrétní rozhodující a protiprávního jednání se dopouštějící fyzická osoba je součástí korporátní organizace. Proto je vyžadována určitá forma zavinění a vina je přičítána právnické osobě v případě, kdy právnická osoba (jednání vrcholného vedení nebo širší skupiny vyšších vedoucích pracovníků) konkludentně nebo výslovně uložila, povolila nebo tolerovala jednání vedoucí ke spáchání trestného činu.¹

Zvláštní forma odpovědnosti tohoto druhu je případ, kdy je tato vyvozována na idejích tzv. korporátní kultury, jejíž povaha je určována stanovisky, směry, zásadami, postupy, tedy celkovou praxí, která je uplatňována v rámci právnické osoby, kterou byl čin spáchán. Taková pravidla nemusí být vyjádřena ani v písemné podobě, ale postačí, když jsou fakticky uplatňována.

2. NÁVRH ČESKÉHO ZÁKONA

2.1 ÚVOD

Rekodifikační komise při Ministerstvu spravedlnosti pro přípravu nového trestního zákona reagovala v r. 2003 na požadavek vládního záměru rekodifikace vypracováním návrhu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.⁸ Tak měl vzniknout tzv. vedlejší trestní zákon, předpis speciální ve vztahu k trestnímu zákonu a trestnímu řádu.

Motivů pro zavedení trestní odpovědnosti právnických osob byla podle návrhu celá řada. Kromě nebo vedle shora uvedených argumentů to byla především snaha postihnout konkrétní právnickou osobu zejména za situace, kdy pro trestný čin nebylo možno trestně stíhat a případně odsoudit (známou nebo neznámou) osobu fyzickou.

Za další argument byly považovány rozvíjející se nové druhy protispolečenského jednání, v němž mají rozhodující postavení mocné právnické osoby. Jednotliví pachatelé používají stále sofistikovanější metody, umožňující trestní spravedlnosti uniknout. Navíc postih jediné osoby (a to mnohdy nikoli vůdčí) nemá zpravidla takový odstrašující vliv, jako postih osoby kolektivní. Zavedení trestní odpovědnosti právnických osob v našem právním řádu by mělo být výrazem toho, že právní řád musí umožnit účinné sankcionování nejzávažnějších, vybraných protiprávních jednání korporací, které ovlivňují a kontrolují většinu oblastí života společnosti a kde prostředky správního trestání zatím z různých důvodů selhávaly.⁹

Bez povšimnutí není možno ponechat ani to, že řízení probíhající podle trestního procesního předpisu umožňuje vůči právnické osobě použít donucovací a jiná opatření, která nejsou ve

⁸ Král, V.: K trestní odpovědnosti právnických osob – východiska, obsah a systematika zákonné úpravy, *Trestněprávní revue* č. 4/2002, str. 222n. Zpracovateli návrhu zákona byli především J. Fenyk a P. Šámal.

⁹ Srov. radikální názory J.-F. Renucciho in *Droit pénal économique*, Armand Colin, Paris 1995, str. 5, který považuje souběžné trestní stíhání právnických a fyzických osob za hospodářské trestné činy za „nezbytný trestní pohotový protiúder“ (ripost pénal nécessaire).

správním řízení známa nebo přípustná (prohlídky různých druhů prostor, zajištění věcí, nasazení agenta, záznamy a odposlechy telefonních hovorů atd.) s dopady do procesní přípustnosti výsledků těchto opatření v řízení před soudem.

Trestní právo má být prostředkem ultima ratio, protože způsobuje citelné újmy na právech jednotlivců (zejm. omezení osobní svobody) a na druhé straně nesmí být nástrojem nepřiměřeného porušování lidských práv a základních svobod. A také proto je právní úprava v oblasti trestního práva jednou z nejvíce propracovaných a zaručuje právo právnické osoby na spravedlivý proces v obdobném rozsahu, jako je tomu u osoby fyzických.

Systém správního trestání v České republice s kriminální spravedlností nelze zpravidla srovnávat. Správní odpovědnost je zde vytvářena stovkami odlišně koncipovaných norem mnohdy kombinujících procesní a hmotné právo. Záruky práva na spravedlivý správní proces ani zdaleka neodpovídají zárukám v řízení trestním.¹⁰ To se týká jak procesních záruk, tak i základů trestní odpovědnosti a v mnohém i sankcí. Kromě toho, že patrně nelze v dohledné době provést revize nebo sjednocující úpravy správního trestání tak, aby odpovídalo účinnosti kriminálního postihu, tak tyto pokusy o „zkvalitňování“ správního trestání v naznačeném směru by mohly vést k potížím. Hlasy, které požadují, aby tedy správní trestání bylo ovládáno (formalizováno) stejně náročnými principy jako trestní právo hmotné a procesní zřejmě nebude možno vyslyšet. Zformalizováním správního práva a zpřesněním podmínek správního trestání právnických osob (kde zatím přetrvává koncepce objektivní odpovědnosti), bychom dospěli k čemusi, co Francouz M. Walline již v r. 1963 označil za „pseudo- trestní právo.“¹¹ Navíc se domnívám, že samotný smysl trestního a správního práva je zcela jiný (např. v prvním případě jde o převahu soudní represe, ve druhém pak jde o zjednodušené trestání, vyslovené jinými než justičními orgány¹², atd.). Směšování obou systémů, byť by šlo jen o oblast trestání, není možné.

Při projednávání návrhu zákona v rekodifikační komisi se podle očekávání objevila celá řada stanovisek na způsob řešení trestní odpovědnosti. Od názorů, které argumentovaly dostatečnou úpravou v řízení správním a které navrhovaly provedení revize všech správních předpisů a teprve pak zvážení možné trestní odpovědnosti, až po nejradikálnější, požadující zavedení úplné, zvláštní trestněprávní úpravy pro právnické osoby, na dosavadních předpisech nezávislé.

Nakonec převážila verze, podle které by odpovědnost měla být provedena ve zvláštním zákoně, jenž ovšem nestanoví kompletní úpravu a upravuje jen ty prvky odpovědnosti, nebo ty procesní předpisy, které s ohledem na povahu právnických osob v obecných trestněprávních předpisech (zejm. trestní zákon a trestní řád) upraveny být nemohou.

2.2 OBLAST TRESTNÍHO PRÁVA HMOTNÉHO

Ve výsledku činnosti rekodifikační komise se zrcadlí několik kompromisních řešení.

¹⁰ Zejm. čl. 5-6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, nebo čl. 48-50 Charta základních práv a svobod EU, která má z hlediska svého obsahu také zavazující význam (srov. Píkna, B.: Evropská unie, vnitřní a vnější bezpečnost a ochrana základních práv, Linde Praha 2002, str. 161n.).

¹¹ Walline, M.: *Traité de droit administratif*, 9.éd., Sirey Paris 1963, str.16.

¹² Conseil d'État: *Les pouvoirs de l'administration dans le domaine de sanctions*, La documentation Française, 1995: „Administrativní sankce je výsledkem jednostranného rozhodnutí vydané správním orgánem při výkonu veřejné moci.“

Trestní odpovědnost právnických osob měla formálně zakotvena v návrhu nového trestního zákoníku (§ 12 odst. 2, 3), obsahující kolizní ustanovení, upřesňujícím vztah obou právních úprav.

Návrh vycházel především z úpravy slovinské, ale přihlížel i francouzské a nizozemské úpravě a neponechal bez povšimnutí projekt Evropské komise a Evropského parlamentu Corpus Juris 2000, jako odraz kompromisního řešení založeného na harmonizaci právních řádů členských států EU. Návrh kombinoval některé užívané modely (strict liability, vicarious liability a přístup alter ego) a přizpůsobil je podmínkám českého právního řádu.

Na francouzském modelu trestní odpovědnosti právnických osob jsme se přesvědčili, jak důležitá je správná a pokud možno přesná definice právnické osoby, podléhající trestní odpovědnosti.¹³ Rekodifikační komise dospěla k závěru, že není možné, aby všechny právnické osoby podléhaly trestní odpovědnosti. Měly to být především korporace (sdružení právnických nebo fyzických osob), které mají tzv. personální substrát a mezi domácími, resp. cizozemskými subjekty. Definice vycházela při stanovení těchto osob pochopitelně z jiných než trestních norem.

Návrh nerozlišoval mezi osobami veřejného nebo soukromého práva. Na rozdíl od nizozemského modelu, sem však neměly náležet osoby, které nemají právní subjektivitu. Výslovně, po vzoru slovinské¹⁴ a odlišně od úpravy francouzské, byly vyňaty jednotky územní samosprávy a stát, který je historicky nejstarší právnickou osobou.

Zásadním důvodem byly pochybnosti, zda by stát vůči sobě samému účinně vykonával právo trestat, právo vyplývající z jeho vlastní vnitřní suverenity. V případě zavedení odpovědnosti státu by došlo k narušení rovnováhy tří mocí ve státě. Nelze předpokládat, že čin, spáchaný představitelem státu, by vycházel ze zvláštních vnitřních státních zájmů. Podobně to platí i o státech cizích. Ostatně trestání států je upraveno mezinárodním a nikoli vnitrostátním právem.

Jednotky územní samosprávy by v případě trestní odpovědnosti mohly být vystaveny tlakům, které by oslabily jejich autonomii vůči státu.

Podnikatelé jako fyzické osoby režimu tohoto zákona také nepodléhají, vztahuje se na ně trestní zákon. Na druhé straně souběžné stíhání fyzické osoby podle trestního zákoníku a osoby právnické podle zvláštního zákona je možné. Při stanovení základu trestní odpovědnosti bylo přihlédnuto i k specifickým, od fyzických osob odlišným podmínkám vzniku, změny a zániku těchto subjektů.

Právnická osoba by podle návrhu byla trestně odpovědná za současného splnění několika podmínek.¹⁵

¹³ Levy, A.- Bloch, S.-Bloch, J.-D.: La responsabilité pénale des collectivités territoriales, de leurs élus et de leurs agents, Éd. Litec, Paris 1995, str. 11n.

¹⁴ Čl. 2 odst. 1 Zákona o odpovědnosti právnických osob za trestné činy, platného od r. 1999 ve Slovinsku. Francouzská úprava rozlišuje postih jednotek územní samosprávy a právnických osob páva veřejného (čl. 121-2 atd. Nového trestního zákoníku).

¹⁵ Bylo přihlédnuto k ustanovení čl. 4 Zákona o odpovědnosti právnických osob za trestné činy, platného od r. 1999 ve Slovinsku.

Návrh zákona (§ 5) vycházel z toho, že trestným činem je čin spáchaný jménem právnické osoby, v jejím zájmu nebo na úkor či v zájmu jiného - **formální podmínka**, pokud naplňuje znaky některého z trestných činů uvedených ve zvláštní části trestního zákona, a vyjmenovaných v tomto zákoně, pokud za právnickou osobu jednaly jiné a to výslovně stanovené osoby (statutární orgán, člen statutárního orgánu, osoba oprávněná činit jejím jménem nebo v jejím zastoupení právní úkony a některé osoby s kontrolními oprávněními, resp. povinnostmi). Jde tedy o formy přímého a nepřímého zastoupení a specifickou oblast povinné kontrolní činnosti.¹⁶

Konstrukce „zavinění“ byla dále doplněna o tzv. přičitatelnost (§ 6). Právnické osobě by bylo možno přičítat porušení nebo ohrožení zájmů chráněných podle § 4 zákona tehdy, jestliže byl čin spáchaný na základě předchozího protiprávního rozhodnutí, úkolu nebo schválení jejích orgánů nebo jiných odpovědných osob uvedených v § 5 odst. 1. nebo, byl-li trestný čin spáchaný proto, že orgány uvedené v § 5 nevykonaly povinnou kontrolu anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků těchto trestných činů¹⁷ - **podmínka materiální**.

Tato forma kombinované zástupné odpovědnosti jen zčásti navazovala na zavinění fyzických osob podle trestního zákona.¹⁸ Vyjadřovala vyjádřeno spojení formálních podmínek (čin spáchaný jménem právnické osoby ...) a podmínek materiálních (protiprávnost a zavinění odvozené od konkrétní osoby fyzické). Jak je uvedeno shora, návrh v sobě spojoval zkušenosti nejen kontinentálního práva, ale i systému práva common law.

Jestli byla tato cesta volbou správnou, měla ukázat teprve praxe, ale komise považovala tento přístup za nejméně problematický (české právní i politické prostředí).

Pokud jde o katalog trestných činů a přečinů, jemuž by právnické osoby měly podléhat, byly nakonec Legislativní radě vlády předloženy tři varianty. První upřednostňovala výběr trestných činů, u nichž odpovědnost přichází v úvahu hledisko praktické proveditelnosti.¹⁹ Druhá se opírala o naše současné nebo bezprostředně budoucí mezinárodní závazky. Mezinárodní závazky zpravidla odrážejí určitou míru zkušeností jiných zemí a tak se jeví jako model nejschůdnější.²⁰ Třetí nabízela plošnou odpovědnost bez vymezení.

Mám za to, že bylo správné, že návrh nakonec nepředpokládal zavést plošnou odpovědnost, protože ta poskytuje příliš velký prostor pro uvážení orgánů činných v trestním řízení,

¹⁶ Postih selhání při výkonu kontrolní povinnosti vyplývá např. z Druhého protokolu k Evropské úmluvě o ochraně finančních zájmů ES nebo z Úmluvy Rady EU o korupci osob při plnění kontrolních povinností a nalezneme jej například v platné úpravě finské, dánské, portugalské či francouzské.

¹⁷ K tomu srov. např. ust. § 20 odst. 1, 2, § 724 o.z., § 7 odst. 1, § 13 odst. 3, § 15 odst. 1, § 16, § 66 odst. 2, § 70 odst. 3, § 138-§ 140, § 566 obch.z., apod.

¹⁸ Zastávám názor, že skutková postata trestného činu je tvořena nejen souhrnem znaků uvedených ve zvláštní části trestního zákona, ale také v části obecné. Obecná část vytváří obecné znaky skutkové podstaty jakéhokoli trestného činu a část zvláštní na ni jen specificky navazuje. Je tedy třeba brát v úvahu obě části trestního zákona.

¹⁹ Podobně je tomu tak ve Francii, Portugalsku, Finsku, Dánsku a ve Velké Británii (A.+W.).

²⁰ Okruhy trestných činů, na které se v tomto směru orientují mezinárodní normy, se týkají zejm. legalizace výnosů ze zločinu, korupce, ochrany životního prostředí, ochrany finančních zájmů ES (podvody a korupce) a některých forem organizovaného zločinu (Wyngaert van den, Ch.: International Criminal Law, Kluwer Law International, Hague-London-Boston 2000, str. 241-737.

a především nebere v úvahu komplikace u některých skutkových podstat, konstruovaných jen pro fyzické osoby.

Legislativní rada se přiklonila k prostřední možnosti (kombinace mezinárodních závazků a výběru vhodných skutkových podstat).

Navrhovaná úprava počítala se specifickou podobou trestné součinnosti, nezávislé na subjektivní stránce – úmyslném zavinění. Proto i tento institut byl způsobem, uvedeným shora, přizpůsoben nepřímé povaze zavinění a přičitatelnosti a měl být konstruován v podobě nepřímé (§ 7).

Protože subjekt trestní odpovědnosti - právnická osoba podléhá změnám snadněji než je tomu v případě osob fyzických, byl subjekt trestného činu přizpůsoben možnosti těchto změn (§ 8).²¹ Od počátku legislativních prací bylo zřejmé, že v tomto ohledu půjde o velmi složitou a co do důsledků úpravy obtížně předvídatelnou skupinu problémů.

Odlišnosti mezi fyzickou a právnickou osobou se v návrhu zákona projeví též v oblasti trestů a ochranných opatření.²²

Podle návrhu by bylo možno ukládat tyto tresty:

- zrušení právnické osoby, pokud činnost právnické osoby spočívala zcela nebo převážně v páčání trestného činu nebo trestných činů (§ 12), zrušením se fakticky zahajuje likvidace (§ 31)
- propadnutí majetku, pokud jde o zvlášť závažný zločin, kterým právnická osoba získala nebo se snažila získat majetkový prospěch (§ 13)
- propadnutí věci případně náhradní hodnoty (§ 15), přitom však musí být vzato v úvahu probíhající konkursní řízení
- peněžitý trest, jestliže právnická osoba trestným činem získala nebo se snažila získat majetkový prospěch nebo způsobila-li jinému majetkovou škodu, nebude-li jeho uložení na újmu uplatnění práv poškozeného (§ 14); denní sazba by podle návrhu zákona činila nejméně 1000 Kč a nejvíce 500 000 Kč
- zákaz činnosti na 1 rok až 20 let (§ 16)
- zákaz účasti v zadávacím řízení o veřejných zakázkách a ve veřejné soutěži na 1 rok až 20 let, dopustila-li se právnická osoba trestného činu v souvislosti s účastí v zadávacím řízení nebo ve veřejné soutěži (§ 17)

²¹ Zde bylo výrazně přihlédnuto ke způsobům, jimiž situaci řeší čl. 6 Zákona o odpovědnosti právnických osob za trestné činy, platného od r. 1999 ve Slovinsku.

²² Katalog sankcí a opatření v českém návrhu je obdobný jako v čl. 12 – 21 Zákona o odpovědnosti právnických osob za trestné činy platného od r. 1999 ve Slovinsku. Podobný návrh ovšem přináší Musil, J.- Prášková, H.- Faldyna, F.: Úvahy o trestní odpovědnosti právnických osob de lege ferenda, Trestní právo 3/2001, str. 15, i když odmítají bez bližšího upřesnění použití ochranných opatření.

- zákaz přijímat dotace a subvence na 1 rok až 20 let, dopustila-li se právnická osoba trestného činu v souvislosti s žádostí o dotaci, subvenci nebo o návratnou finanční výpomoc, s jejich poskytováním nebo využíváním, anebo s poskytováním nebo využíváním veřejné podpory (§ 18)
- zveřejnění pravomocného odsuzujícího rozsudku nebo jeho části v obchodním věstníku nebo v jiném veřejném sdělovacím prostředku (televize, tisk, apod.) na náklady odsouzené právnické osoby, je-li třeba veřejnost seznámit s odsuzujícím rozsudkem, zejména vzhledem k povaze a závažnosti trestného činu, anebo vyžaduje-li to zájem na ochraně bezpečnosti lidí nebo majetku (§ 19).

Některé sankce nebyly dosud našemu trestnímu právu známy. Týká se to zejména zákazu přijímat veřejné dotace a nebo subvence a zveřejnění pravomocného odsuzujícího rozsudku ve sdělovacích prostředcích. Byly zde, podobně jako následně v Rakousku, promítnuty mezinárodní požadavky.

Ochranným opatřením by bylo toliko zabránění věci včetně zabránění náhradní hodnoty nebo s výhradou rozhodnutí o zabránění věci naříditi pozměnění věci, odstranění určitého zařízení, značky nebo provedení jiné změny (§ 20). I v tomto případě by soud měl vzít v úvahu probíhající konkursní řízení.

Právnické osobě by podle návrhu bylo možno uložit tresty a ochranná opatření samostatně nebo vedle sebe. Návrh však vylučoval možnost uložení peněžitého trestu vedle propadnutí majetku a vedle trestu propadnutí věci by nebylo možno uložit zabránění téže věci (§ 11 odst. 3).

Návrh výslovně nestanovil možnost podmíněně odloženého trestu na přiměřenou zkušební dobu. Přestože původní smysl podmíněně odloženého trestu (vliv pozitivismu) bylo výchovné působení na fyzického pachatele, je otázkou, zda by se prostřednictvím právnické osoby (zástupně) neovlivňovalo podobně chování osob fyzických, které jejím jménem jednají, atd., takže bylo možná na místě uvažovat i o tomto alternativním řešení pro právnické osoby.

Osnova stanovila, s ohledem na odlišnosti právnické osoby od osob fyzických, zvláštním způsobem okolnosti, ke kterým by soud přihlédl při stanovení druhu trestu a jeho výměry, kde by vedle povahy a závažnosti trestného činu vzal v úvahu především vnitřní a vnější poměry právnické osoby, včetně její dosavadní činnosti, jejím majetkové poměry, dále i její chování po činu, zejména její případnou snahu nahradit škodu či jiné škodlivé následky činu. Osnova také ukládala přihlídnout k účinkům a důsledkům, které lze očekávat od trestu pro budoucí činnost právnické osoby.

2.3 OBLAST TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Trestní stíhání právnických osob kromě hmotněprávní části vyžaduje přijetí zvláštních procesních pravidel pro zastupování, doručování, výkon zabezpečovacích, resp. donucovacích opatření. Proto se součástí návrhu staly i některé instituty trestního řízení.

Stejně jako tomu je v případě trestního zákona, i procesní část byla konstruována ve vztahu k trestnímu řádu jako subsidiární (§ 21). Oblast trestního řízení vedeného proti právnickým osobám byla přizpůsobena jejich povaze.

Především bylo zvažováno, zda obviněná právnická osoba má být vybavena stejnými nebo alespoň obdobnými právy nebo povinnostmi, jako je tomu u obviněných osob fyzických (zejména vystupování před orgány činnými v trestním řízení, účast na provádění úkonů, aplikace donucovacích opatření, výkon trestu atd).

Např. podle osnovy maďarské úpravy (2001) byla obviněná právnická osoba podstatným způsobem zkrácena na obvyklých právech obviněného v přípravném řízení (zejm. zákaz nahlížení do spisů). Česká rekodifikační komise dospěla k názoru, že pro takovou diskriminaci nejsou dostatečné důvody. Proto byl pro právnické osoby rozsah navrhovaných práv stanoven obdobně jako u osoby fyzických (nikoli shodným způsobem, neboť to ani není, vzhledem k povaze právnické osoby, ve všech případech možné).

Problematika totožnosti právnické osoby měla být řešena prostřednictvím mimo-trestních předpisů, které tuto problematiku upravují. Přitom bylo přihlédnuto zejména k požadavkům, které na nezaměnitelnost osoby klade zápis do obchodního nebo jiného rejstříku (§ 22). Z údajů uvedených o sídle společnosti v obchodním rejstříku vycházelo též ustanovení o místní příslušnosti (§ 23).

Pozornost byla věnována i pasáži o zrušení, zániku a přeměně právnické osoby, protože bezprostředně navazuje nejen na procesní práva a povinnosti, ale sahá až do základů trestní odpovědnosti (§ 4, § 8). Návrh předpokládal možnost zabránit právnické osobě, aby se účelovými změnami nebo zánikem vyhnula trestní odpovědnosti. Proto se i usnesení o zahájení trestního stíhání podle návrhu mělo doručuji nejen právnické osobě, ale také na vědomí příslušnému rejstříkovému soudu, resp. zřizovateli právnické osoby (§ 29 odst. 2, 3).

Trestní stíhání se podle návrhu mělo tedy zahájit doručením usnesení o zahájení trestního stíhání zástupci podezřelé právnické osoby, je-li ustanoven, popř. jejímu statutárnímu orgánu.

Zcela specifickým mělo být provedené postavení obviněného v trestním řízení. Stejně jako v případě nepřímé konstrukce zavinění i zde jde o institut svou povahou zástupný. Před orgány činným v trestním řízení by vystupoval jménem obviněné právnické osoby zástupce, kterým měla být fyzická osoba zmocněná ke všem úkonům, k nimž je jinak pole trestního řádu oprávněn obviněný. Návrh řešil i kolizní situace, počet zástupců atd. (§ 27).

Existence zástupce neměla mít vliv na právo nechat v trestním řízení zastupovat obhájcem. Ustanovení trestního řádu o nutné obhajobě v řízení proti právnické osobě z povahy věci, ale pro neproveditelnost v řadě případů neměla být uplatněna (§ 28).

3. ZÁVĚR

Návrh českého zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim přijat nakonec nebyl, protože poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky jej v r. 2004 v prvním čtení zamítla.²³ Nový návrh zatím vypracován nebyl.

Literatura:

- Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, podstatně přepracované a doplněné vydání, Praha: Nakladatelství ORAC, 2004, 455 s., ISBN 80-86199-74-6.

²³ PSP ČR, sněmovní tisk č. 745, Vládní návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

- Kavěna, M.: Trestní odpovědnost právnických osob ve vybraných státech EU, stude č. 5.270, Praha: Parlamentní institut, 2007.
- Jelínek, J.: Trestní odpovědnost právnických osob, Praha: Linde, 2007, 272 s., ISBN 978-80-7201-683-9.
- Delmas-Marty, M., Vervaele, J.: Corpus Juris 2000, Antwerpen – Groningen – Oxford: Intersentia, 2000, ISBN 90-5095-100-7 - český překlad Fenyk, J., Kloučková, S.: Corpus Juris 2000, Trestněprávní ustanovení za účelem ochrany financí EU. Brno: Sypták, 2001.
- Kratochvíl, V. a kol.: Trestní právo hmotné, rukopis pro nakladatelství C.H. Beck, Brno, 2008.
- Král, V.: K trestní odpovědnosti právnických osob – východiska, obsah a systematika zákonné úpravy, Trestněprávní revue č. 4/2002, ISSN 1213-5313.
- Renucci, J. F.: Droit pénal économique, Paris: Armand Colin, 1995.
- Pikna, B.: Evropská unie, vnitřní a vnější bezpečnost a ochrana základních práv, Praha: Linde, 2002, 480 s., ISBN: 80-7201-383-1.
- Walline, M.: Traité de droit administratif, 9.éd., Sirey Paris 1963.
- Conseil d'État: Les pouvoirs de l'administration dans le domaine de sanctions, La documentation Française, 1995.
- Levy, A., Bloch, S., Bloch, J., D.: La responsabilité pénale des collectivités territoriales et de leurs élus, de leurs agents, Éd. Litec, Paris 1995.
- Wyngaert van den, Ch.: International Criminal Law: a collection of international and European instruments, 2nd rev.ed., Hague-London-Boston: Kluwer Law International, 2000, 1079 s., ISBN 90-411-1443-2.
- Musil, J., Prášková, H., Faldyna, F.: Úvahy o trestní odpovědnosti právnických osob de lege ferenda, Trestní právo 3/2001, ISSN: 1211-2860.

Kontaktní údaje na autora – email:

Jaroslav.Fenyk@law.muni.cz